

HORVÁTH ANTAL

A kulákkérdés Vas megyében II.

Gazdasági korlátozás, likvidálás

A hatalom a kulákság gazdasági korlátozását számos elem alkalmazásával kívánta elérni. Ezek a termelést és az elvonásokat érintő csoportosítások segítségével válnak áttekinthetővé.

- a, A termelést érintő elemek: 1. földhasználat, tagosítások, felajánlások; 2. munkaerő alkalmazása; 4. géphasználat, elkobzások; 5. termelési kötöttségek.
- b, Elvonás jellegű elemek: 1. adózás; 2. begyűjtés.

A Vas megyében történt jellemző esetek bemutatásánál a fenti tagolást követjük.

Termelés

Földhasználat, tagosítások, felajánlások

1948 júliusában a Magyar Dolgozók Pártja (továbbiakban: MDP) Titkársága a kizsákmányolás megakadályozása érdekében a kulákok nagybérleteinek elvételéből származó földeken földbérelő szövetkezetek megalakítása mellett döntött.¹ Az ezt követően megjelent kormány- és a Földművelésügyi Minisztérium (továbbiakban: FM)-rendeletei a fenti politikai döntés végrehajtásáról szóltak. A kormányrendeletek 1948 augusztusában az ingatlanforgalom korlátozásáról, majd az ingatlanok használatáról rendelkeztek. Ezek a rendeletek

előhasználati jogot biztosítottak a 25 katasztrális hold (továbbiakban: kh) feletti használatokra, illetve a 40 kh feletti bérletekre. Az előhasználati jog kiterjedt az érintett bérlethez tartozó élő és holt felszerelésre is. A végrehajtást bejelentési kötelezettség és a községi földbérelő bizottságok döntési hatásköre egészítette ki.²

Vas megyében az 1948. novemberi adatok szerint a 4574 kh bejelentésre kötelezett bérletből 3242 kh volt érintve az előhasználati joggal. Az 1143 összeírt igényjogosultból 1002 fő kapott bérletet. Az ingatlanforgalmi és a földhasználati rendelkezések hatására jelentős mértékben megindultak a földfelajánlások. Megyénkben az első felajánlások 1948 decemberében történtek.³

A jogszabályok szerint ingatlant és a hozzá tartozó élő és holt felszerelést az állam részére vétel, használat vagy ellenszolgáltatás nélküli felajánlás formájában volt lehetőség átadni. A vételárát a kataszteri tiszta jövedelem 45-szörösében, a felszerelések árát pedig azok forgalmi érté-

1 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) Magyar Dolgozók Pártja (MDP) jegyzőkönyvek. A továbbiakban: MNL OL MDP jkv. <https://adatbazisokonline.hu/adatbazis/mdp-jegyzokonyvek>. Itt: 1948. július 8.: MNL OL MDP jkv. 267. f. 54. cs. 4. ó. e. és 8. ó. e. Megtekintve: 2019. január 2.

2 Az említés sorrendjében: 8.990/1948. Korm. (augusztus 28. 193.); 9.000/1948. Korm. (augusztus 29. 194.); augusztus 29.: 45.000/1948. F. M. uo. A községi földbirtokrendező bizottságokban az Újjonnan Földhöz Juttatottak Országos Szövetsége (továbbiakban: UFOSZ), a Földművesek és Kisgazdák Országos Szövetsége (továbbiakban: FÉKOSZ) és a bérletre jogosult földbérlelők képviselői kaptak helyet. A jogszabályokra a Magyar Közlöny megfelelő dátumával és a közlöny számával hivatkozunk.

3 Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára, (továbbiakban: VaML) VaML XXXV. 40. f.: Az MDP Vas Megyei Bizottságának iratai. (továbbiakban: MDP VMB ir.) Itt: Adatok: 1948. november 5.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 79. ó. e.; Felajánlás: 1948. december 17.: MNL VaML Vas megyei főispáni elnöki iratok 2. d. 136.

kében maximálták. A vételárból kötelező volt törleszteni a felajánló minden fennálló kötelezettségét.⁴

Az alispán 1949 februárjában jelezte, hogy a kulákok „a kulák jellegtől igyekeznek szabadulni oly módon, hogy birtokaikat ellenszolgáltatás nélkül szövetkezeti gazdálkodás céljaira ajánlják fel”. Márciusban már 21 felajánlás történt. „A felajánlások kisebb részét a helyi földművelésszövetkezetek elfogadták, nagyobb részét fogaterő és egyéb mezőgazdasági munkaeszközök hiányában visszautasították” – összegezte a főispán.⁵

Az MDP Politikai Bizottsága (továbbiakban: PB) 1950. március végi ülésén a parasztpolitika szektaszellemű elferdítésén túl a fő veszélynek a jobboldali elhajlást találták, például azt, hogy a földjüket felajánlott kulákokat már nem tekintik kuláknak. Az előterjesztés példaként a Vépen történt, 6 kulák törlését eredményező esetet említette. Az év végi állapot szerint 1950-ben országosan 46 128 kulákot tartottak nyilván, közülük 12 928 ajánlott fel földet, az ingatlanforgalmi bizottságok 11 324 kuláktól 339 700 kh földet vettek át.⁶

A DÉFOSZ (Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége) munkájáról szóló jelentés szerint Vas megyében az 1948-ban 1600-ra tehető és 91 ezer kh földdel ren-

delkező kulákgazdaságok száma 250-nel (16%), területük 11 ezer kh-dal (12%) csökkent. A felsorolt baloldali elhajlások közül jellemzőnek látták, hogy „állami gazdaságaink, tszcs-ink [továbbiakban: termelőségvetkezeti csoport] kívánságára közigazgatási szervek segítségével jogtalanul vettek igénybe földet, házat és felszerelést”. Például a Sárvári járásban arra kényszerítették a kulákokat, hogy felszereléseiket adják át a tszcs-nek, házat foglaltak le Kemenesszentmártonban, Jákon. Jákfán a termelőségvetkezet (továbbiakban: tsz) burgonya vetőmagját a kulákoktól rekvirálták össze.⁷

1950 májusában Kádár János belügyminiszter arra utasította az alispánt, hogy szigorúan vonja felelősségre azokat az alárendeltjeit, akik „kulákokat bármilyen módon földjeik felajánlására, illetve állami gazdaságnak vagy termelőségvetkezetnek való átadásra készítenek, illetve rábírnak”. Az utasítás azonban hatás nélkül maradt. Ezt mutatják a Vas megyében is előfordult esetek.⁸

Az Államvédelmi Hatóság (továbbiakban: ÁVH) jelentése szerint Jákfán Cs. Elemér 77 kh-as kulák ellen gabonarejtegetés miatt eljárás indult, „ami lehetővé tette, hogy földjét elkobozzuk és a szövetkezetnek adjuk”. A községben három kulák 130 kh földet ajánlott fel. Répcelakon Sz. Sámuel, 91 kh-as kulákot feketevágáson érték, őrizetbe vették. „Érintkezésbe lépve a Párt Megyebizottságával odahatottunk, hogy nevezett földjét gazdasági felszereléssel, állatállománnyal és takarmánnyal együtt a helyi szövetkezet vegye át.” Ikerváron V. Gyula 50 kh-as, Rábakovácsiban P. István 40 kh-as, M. B. József Hegyfalva 31 kh-as kulákok a be-

4 4.091/1949. Korm. (június 16. 126.). A végrehajtásról: 8.130/1949. F. M. (június 16. 126). 15.003/1949. F. M. (augusztus 3. 161). A díjakról: 4.117/1949. Korm. (július 28. 135); 16.089/1950. (VIII. 11.) F. M.

5 Felajánlások: 1949. február 22.: MNL VaML Vasvármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai Közgyűlési és kisgyűlési jegyzőkönyvek. 70. d. 659. és március 25.: MNL VaML Vas megyei főispáni elnöki iratok 2. d. 44/2.

6 MDP PB-ülés: 1950. március 23.: MNL OL MDP jkv. 276. f. 53. cs. 48. ó. e. Példákat idéztek: a mezőgazdaság adóterheinek 37%-át a kulákság fizette; 1949-ben az adóterhelések: a középparasztoké 90 Ft/kh, a kulákoké 200 Ft/kh; A kulákgazdaságok száma 24%-kal, szántóterület országosan 20%-ról 14%-ra esett.

7 Jelentés: 1950. április 1.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 9. ó. e.

8 Utasítás: 1950. május 17.: MNL VaML Vas Megye Tanácsa V. B. elnöki „szigorúan bizalmas” és „bizalmas iratok” 1. d. E. 5.

szolgáltatást „szabotálták”, „intézkedtünk nevezettek földjeik elkobzása iránt”, amiket a helyi szövetkezetek átvettek. Nicken N. Béla engedély nélkül vágott sertést, 36 kh földjét teljes gazdasági felszereléssel a helyi földművesszövetkezet vette át, a kocsmája is a szövetkezeté lett. Ölbőn, Csánigon, Magyarszecsődön, Rádóckölkeden, Bejcgertyánoson, Uraiújfalun 11 kulák összesen 642 kh földet ajánlott fel a DÉFOSZ-nak, illetve a szövetkezeteknek. Köcskőn „A párttitkár kijelentette, hogy aki nincs velük az kulák és mink a kulák ellen harcolunk még akkor is, ha az illető új gazda” – áll az MDP Vas Megyei Bizottsága (továbbiakban: VMB) ülés jegyzőkönyvében.⁹

A felajánlások még 1953 első felében is folytatódtak. Simaságon id. K. Lajos és özvegy menyé az összes földjét és ingóságait felajánlotta; miután N. József végrehajtó bizottság (továbbiakban: vb)-elnöke azt kívánta, hogy ne csak a földjeit, hanem az összes gazdasági élő és holt felszerelését és a beltelki lakóházát is ajánlja fel; miután állatait, gazdasági felszereléseit, tavaszi vetőmagját – még a tüzelőjét és a kisbaltáját is – önkényesen elvitték, mert a tsz-nek szüksége volt rá; miután előtte kenyérvásárlás miatt ellene eljárás folyt; miután a 8 kh betagosított földje helyett a falu határának legtávolabbi részt adtak volna csereterületet; miután a felajánlást és az igénybevételt is – az önkéntességet tagadó jegyzőkönyv utóirataként – aláírta. A vb és a tszcs elnöke egyöntetűen kijelentette: „politikai vonalon minden rendben van”, mert az akciókra a járástól – szóbeli – felhatalmazást, utasítást kaptak. Az esetet jelentő tagosítási brigádvezető hozzátette: a faluban a vb-elnök tudtával a tszcs elnöke további 13 kulák összesen ingó és ingatlan

vagyonát átvette. Az esetet a megyei pártbizottság és a megyei tanács „megvizsgálta és úgy tanácsi, mint politikai vonalon a szükséges figyelmeztetést a Tanácsok felé megadta”. Hasonló eset történt Meszlenben, ahol 14 kuláktól „ingatlanokat, gazdasági felszereléseket, valamint tavaszi vetőmagvat a meszleni tanács a Járási Pártbizottság, valamint a rendőrség jelenlétében a kulákoktól, mint önkéntes felajánlásokat a tszcs részére a tagosítási munkálatokat megelőző időben elfogadta (...)” A megyei pártbizottság osztályvezetője „azt pedig lenyelve tartja, hogy a kulák önkéntes felajánlása útján a gazdasági felszerelés is, valamint a tavaszi vetőmag (...) el lett fogadva, mert hiszen a gazdasági felszerelés a kuláknak további életének a megkönnyítését szolgálta volna”.¹⁰

A kulákok földfelajánlásával kapcsolatos teljes képhez idézzük a Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban: KSH) adatait, amit az 1. táblázat tartalmaz.

A táblázat adatai azt mutatják, hogy a gazdasággal rendelkezők 9%-a ajánlott fel földet. Az összes felajánlott terület a megye mezőgazdasági területének 8%-a. A kulákok 84%-a a földjének 53%-át ajánlotta fel.¹¹

Az 1949-ben kezdődött tagosítások határozott törekvése volt a kulákok gazdasági visszaszorítása. Nádason úgy látták, hogy „ha a földjeiket el akarják venni, nem állnak ellen, de fel nem ajánlják”. Tanakajdon a ku-

9 Jákfa, Répcelak stb.: 1949. július 5.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 74. ó. e. Köcsk: július 17.: uo. 15. ó. e. MB: MDP Vas Megyei Bizottság választmánya, illetve 1954 után végrehajtó bizottsága.

10 Simaság: 1953. január 22.: MNL VaML Vas Megyei Tanács VB Mezőgazdasági Osztály Földbirtokrendező Csoport ir. 55. d. 612/X/2-6. továbbá: január 23. és 24.: 2. sz. jelentés, jegyzőkönyv és február 10-i jelentés: uo. 612. Meszlen: uo.

11 Fazekas Béla – Jámor Lajosné: Földterület. II. megyei adatok. Budapest, 1971. KSH-Sorozat: Mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtemény 1870–1970. 253. p. Az összevetés: gazdasággal rendelkező: 48 279 fő, mezőgazdasági terület: 587 042 kh; 1278 összes kulák, 46 842 kh földterület. (1952. január 21.: MNL VaML Vas Megyei Tanácsa V. B. elnöki „szigorúan bizalmas” és „bizalmas iratok” 6. d. 0070. és 1948. november 19. és december 14.: MNL VaML Vas Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. 2. d. 70. eln. és 75. eln.)

A felajánlott...	Kulákok	Dolgozó parasztok	Kétlakiak	Egyéb jogi személyek	Összesen
Gazdaságok száma	1 073	1 655	1 110	544	4 382
Összes terület (kh)	24 760	7 886	4 990	9 367	47 003

1. táblázat: Az állam részére felajánlott földingatlanok, 1949. június 1. – 1953. március 31.

lakság 200 kh-at, 18 kisparaszt pedig 40 kh földet ajánlott fel. Vasváron „A kulákság és a reakció meg van félemlítve, mivel a község karhatalmi megerősítést kapott és az állandó járőr az utcán rendszeresen cirkál”. Bucsun úgy vélték, „ez nem tagosítás, hanem a magántulajdonból való kifogatás”. Tanakajdon a kulákság lemondott a csereföldről, nem fogadták el a csereingatlant, azt nem művelték meg. Az uralkodó vélekedés az volt, hogy: „A kulákságnak pedig fejet kell hajtani, mert aki nem alkalmazkodik közülük ehhez a rendszerhez, azt megtanítják alkalmazkodni (...)” – írta a jelentés.¹²

1950-ben a kulákok a korábbiánál nagyobb arányban igyekeztek megszabadulni a földjeiktől, ezzel a kulákerheiktől. Az ÁVH jelentései szerint a Magyarzszezdön kialakult vélemény: „az élet így már nem ér semmit, és ha lehet, családjával együtt belépne a csoportba”. Sárváron „a kulákok mihelyst tudomást szereztek a tagosításról igyekeznek eladható vagyontárgyaiktól megszabadulni”. Gencsapáti három kulák nem fogadta el a csereföldet; „mert legalább nem lesz gondjuk, s a rendőrök nem fogják mindig macerálni, ha va-

lamivel le vannak maradva”.¹³ Az 1955-től újra induló tagosítások a kulákokat már nem érték megkülönböztetett módon.¹⁴ A csereföldek kijelölése a kulákok esetében történt utolsónak, míg a többi érintettel megegyezést kellett megkísérelni, a kulákokét, általában a leggyengébb területeken kijelölték.

Munkaerő alkalmazása

A munkaerővel kapcsolatosan 1949-től megjelent jogszabályok a kulákok foglalkoztatási kötelezettségéről és a munkaerő szükségletekről szóltak.¹⁵

A kulákokkal kapcsolatos foglalkoztatási problémák a munkabérekkel kezdődtek.

13 ÁVH, terhek: 1950. augusztus 22.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 75. ó. e. ÁVH, Gencsapáti: szeptember 1.: uo. 5. cs. 23. ó. e.

14 Adatok: 1950: 1950. augusztus 30. – október 14.: Vas Megyei Tanács VB Mezőgazdasági Osztály Földbirtokrendező Csoport ir. 25. d. 8132/xx/31. és augusztus 23. – szeptember 12.: MNL VaML Vas Megyei Tanács VB Titkársága ir. 16. d. 5210. 1951: 1951. augusztus 30.: Vas Megyei Tanács VB Mezőgazdasági Osztály Földbirtokrendező Csoport ir. 51. d. 8132/X. és szeptember 21. uo. 1952: 1952. február 15. – szeptember 9-ig: Vas Megyei Tanács VB Mezőgazdasági Osztály Földbirtokrendező Csoport ir. 53. d. 612/X.

15 Foglalkoztatásról. 4.121/1949. Korm. (június 29. 131.). Elbocsátásról: 2.750/1949. Korm. (március 26. 67.). Munkafeltételekről: 2.950/1949. Korm. (április 2. 72.). Munkaerő-szükségletéről: 16.062/1950.(V. 31.) F. M. (92.); 18.047/1951.(IV. 20.) F. M. (65.); 34/1952.(IV. 30.) M. T. (41.), 22/1953.(V. 14.) Mth. (17.).

12 Az idézett szakaszok az MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 26. ó. e.-ben található ÁVH jelentések: 1949. augusztus 31., szeptember 1., 2., 5., 6., 7., 9., 11. Tulajdonba adás: 1949. szeptember 16., 18., 20.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 26. ó. e.

1949-ben a DÉFOSZ ellenőrizte, hogy a kulákok az alkalmazottaknak „megjáró béreket megfizették-e”. A jelentésben megállapították „Egyes kulákok oly módon igyekeznek levetni magukról a kulák jelleget, hogy cseledeiket elbocsájtani igyekeznek, de a DÉFOSZ-szervezetek éberren őrködnek azon, hogy az alkalmazottak érdeke csorbát ne szenvedjen”.¹⁶ A munkabérek kifizetésének a stabilizációig visszamenő ellenőrzése – főképp a DÉFOSZ munkástagozata „elhajlásai” következtében – a kulákság üldözésének egyik sarokpontjává vált. Júniusban a Megyei Tanács (továbbiakban: MT) körlevélben hiába adott utasítást a megfelelő bizonyításokra, a stabilizációtól keletkezett bérköveteléseknek az adott időszakban hatályos szabályok szerinti kezelésére, ennek ellenére komoly visszaélések történtek. P. József táplánszentkereszti gazdálkodó alkalmazottjának a 29 hónap munkavégzésére eső 23 681 Ft járandóságából fennmaradt 16 733 Ft bérfizetési hátraléka csak az FM-hez küldött fellebbezés nyomán csökkent 3482 Ft-ra. A téma a közérdekű hírszolgálat megyei anyagában így orientálta a hallgatóságot: „Nem méltó büntetés számára, hogy fizetni kell. A méltó büntetés: dolgozóink mély megvetése, amely az embertelen kizsákmányoló felé irányul és a harc, amellyel megtöri hatalmát.”¹⁷

A VMB 1950. áprilisi jelentése megállapította, hogy a DÉFOSZ-szervezetek az átszervezés után „a kulákokkal szembeni harcot következetesebben folytatják és ez

évben ez ideig 30 munkabértárgyalást tartottak, melynek során kb. 500 ezer Ft-ot fiztettek meg a kulákokkal”. A korlátozás során „a kulákgazdaságok döntő többségének gazdagodását sikerült megakadályozni (...)” A DÉFOSZ egy győrvári kulákkal 80 ezer Ft-ot akart megfizettetni, Gércén egy munkabértárgyaláson 150 ezer Ft megtérítését hagyták jóvá, amiről kiderült, hogy 40 évre visszamenő bérkövetelésről volt szó.¹⁸

További támadási felületet adott az aratás-cséplés időszakában történő foglalkoztatás. 1948-ban 2600, 1949-ben a DÉFOSZ-on keresztül 4500 aratási szerződést kötöttek a kulákok. 1949-ben 15, a szerződéskötésnek ellenálló kulák gabonáját aratták le a szervezet aratóbrigádjai. Alsóságon két kuláknak a 9 és 12 kh-ra lecsökkent földjük esetében sem engedte a DÉFOSZ, hogy az aratást saját családtagjaikkal végezzék el.¹⁹

Az MDP választmányi ülésén kritika érte a pártszerveket, mert nem világosítják fel a falu dolgozó népét a kulákok ellen alkalmazott rendszabályok értelméről. Kiderült, hogy ugyanez a helyzet a DÉFOSZ által hozott 143 büntető rendszabály egy részénél is. „Nem ritkán fordul elő, különösen a vidéki pártszervezeteinkben, hogy gazdasági előnyöket szerezzenek maguknak, szövetkezeti, vállalati, állami állások megkaparin-tásával” – áll az előterjesztésben.²⁰

16 1949. április 18.: MNL VaML Vas megyei főispáni elnöki iratok 2. d. 53/2. Jelentés a közigazgatás fokozott ellenőrzése keretében.

17 MT-körlevél: 1949. június 22.: MNL VaML Sárvári Járási Tanács Titkársága. Általános ir. 5. d. 81–169. Táplánszentkereszt: 1950. május 26.: MNL VaML Vas Megyei Tanács VB Igazgatási Osztály ir. Általános iratok. 21. d. 814/44/8. Közérdekű hírszolgálat: 1950. február 26.: MNL VaML Vas megyei főispáni elnöki iratok 9. d. 1/949. eln. MT: (Vas) Megyei Tanácsa

18 Jelentés: 1950. április 1.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 9. ó. e. A DÉFOSZ így átlagosan 16 667 Ft/fő munkabért fiztetett meg, ami az érintettek biztos likvidálását jelentette.

19 DÉFOSZ: 1949. november 21.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 17. ó. e. A megyében a DÉFOSZ-nak 236 tagszervezete, 8000 tagja volt, 1800 dűlőbiztost, 3500 népnevelőt adtak, a 228 munkástagozatot, azaz az „élcsapatot” öt nap alatt szervezték meg.

20 Választmányi: 1950. február 18.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 5. ó. e.

Géphasználat, „felajánlások”

A magántulajdonban lévő erőgépek igénybevételeinek körülményeiről már 1946-ban rendelkeztek. 1947-ben a nem mezőgazdasági termelőtevékenységre használt erőgépek igénybevétele végleges lehetett. A kulákság gazdasági korlátozásának elemei között az MDP Titkársága 1948 októberében döntött a kezükön lévő traktorok és cséplőgépek állami tulajdonba vételéről.²¹

1949-ben az FM elrendelte a tulajdonigazolás nélkül maradt traktorok igénybevételeit. Májusban hasonló akció kezdődött a cséplőgépek műszaki ellenőrzésével. A megyében 820 gépet vizsgáltak meg, 185 esetben hosszabbítottak határidőt, 103 db-ot kizártak és 22 db-ot ideiglenesen, 3 db-ot véglegesen igénybe vettek a gépállomásoknak. A traktorok hasonló felülvizsgálata során 14 gép igénybevételeire tettek javaslatot az alispánnak.²²

1951-től a hangsúly a mezőgazdasági gépek felvásárlására tevődött át. A háromtagú bizottságok jelentései számos elutasításról számoltak be. „A kulákok legnagyobb része ragaszkodik a gépéhez, s egyáltalán nem mutat hajlandóságot arra, hogy a gépét eladja, inkább vigyék ingyen, mert akkor tudom, hogy »elvették«”. Mások úgy vélekednek, hogy „eladja a gépet, de akkor intézzük el, hogy ne legyen kulák”.²³

Feltehető, hogy ez a sikertelenség vezetett oda, hogy 1952-re a felvásárlás átfordult kisajátításba, amit az adótételekre és a büntetésekre alapoztak. A MT vb januári ülésén elhangzottak szerint: „idén is lesz magáncséplőgépek kisajátítása, illetve államosítása elmaradt adófizetési kötelezettség miatt (...)” A gépfelvásárlást „bizottság végzi, vigyázni kell arra, hogy ne vásároljanak fel olyan gépeket, amelyeket pénz nélkül is meg lehet szerezni”. Az FM a gépek felvásárláshoz megadta az eljárási rendet és a típusokra bontott árlistát is. A Pénzügyminisztérium (továbbiakban: PM) utasítást adott ki ezek figyelembevételére. „Ha az adóhiány ennél kevesebb volna, úgy a pénzbüntetés összegénél szabályozza a kívánt mértékre. [...] ha a gép tulajdonosa nem hajlandó átadni (...) az átvételre kerülő gépet foglalja le, vegye szoros zár alá (...)” A MT vb körlevele ennél direktebben utasított: „gondoskodjék az adóhiány előírásáról és egyidejűleg – a jogerőre emelkedés bevétele nélkül – olyan összegű szabálytalansági bírság kivetéséről, mely összegű adóterhelés lehetővé teszi a traktor, illetve a cséplőgép lezálogolását, s az állam részére történő felvásárlását.” Az eredmény: „94 adózó gépjét az állam részére felajánlotta, 56 adózónál pedig az adóvizsgálat során összesen 241 ezer Ft adóhiány nyert megállapítást, és ezzel egyidejűleg a zálogolás is megtörtént”. Az akció során összesen 172 700 Ft értékben vásároltak fel gépeket, ebből 88 762 Ft-ot adótörlesztésre használtak, amiből 70 702 Ft volt a büntetés. Egy 1953. évi kimutatás szerint – az őszi felvásárlások eredményeként – a felvásárolt gépek árából 415 950 Ft-ot adótartozásra utaltak, és mindössze 7150 Ft-ot fizettek ki a tulajdonosoknak. A Sárvári járás egyik kimutatásában szereplő tíz fő esetén az adóhiány mértéke 516 és 1570 Ft között, míg a kirótt büntetés 3000 és 11 500 Ft között mozgott. Felvásárlás nyolc főnél történt, ösz-

21 Erőgépek: 1946. július 12.: 8.130/1946. M. E. (168.); 1947. november 28.: 74.900/1947. F. M. MDP: 1948. október 14.: MNL OL MDP jkv. 276. f. 54. cs. 14. ó. e.

22 FM-utasítás: 1949. február 20.: MNL VaML Vasvármegye alispánja elnöki ir. 42. d. sz. n.; 3/1949. Felülvizsgálat: május 19.: MNL VaML Alispáni iratok (III. ügcsoport) 3191. d. 9178/III. Traktorok: 1949. május 14.: MNL VaML Vas Megyei Gazdasági Felügyelőség ir. 23. d. 407.

23 1951. január 4.: MNL VaML Vas Megye Tanácsa V. B. elnöki „szigorúan bizalmas” és „bizalmas iratok” 2. d. 2. eln. biz. Az akció „megkönnyítése végett” az FM megküldte a gépek listáját. Bizottsági jelentések: január 8. és 12.: uo. 3. d. E. eln. biz.

szesen 54 812 Ft adóhiány megállapításával, amiből a „felvásárlások” miatt 34 442 Ft-ot töröltek.²⁴

Az 1955-ös visszarendeződést követően a Megyei Tanács utasítást adott a kulákok elárverezett házainak kiürítésére. Október elején az FM adatgyűjtést rendelt el a tsz-ek területén lévő, kulákok által lakott épületekről. A megyei jelentés szerint az 1955. évet megelőző tagosítások során kártalanítási háttárazattal nem került lakott épület a tsz-ek tulajdonába. Ugyanakkor kártalanítás nélkül 122 lakóépületet és 307 melléképületet vettek át, előbbieket mind a Celldömölki járás 15 községében, utóbbiból csak 5 volt Bajánsenyén, a többi a Celldömölki járásban. Az épületekben aktuálisan is bent lakott 108 kulákcsalád. Egyéb címen összesen 30 községben további 98 lakóépület és 247 melléképület került a tsz-ek használatába, főleg a Sárvári és a Celldömölki járásokban. A lakóházakért az 1955. évi ház adóalap negyvenötösöröse, az egyéb ingatlanokért pedig a megadott egységarak alapján kalkulált érték adta a kártérítések összegét. Így a megyében a 220 lakóházért és az 554 mellék-

épületért összesen 4952 ezer Ft kártérítést állapítottak meg. A még lakott épületekből 1956. június 30-ig ki kellett költöznie a lakóknak.²⁵

Termelési kötöttségek

Az MDP vezetése a szerződéses termelést „a faluban az éleződő osztályharc közepette a kulákok korlátozására és fokozatos kiszorítására irányuló politikánk megvalósításában” játszott szerepe miatt is fontosnak tartotta. Kulákoknak csak a politikailag fontos termékek esetén engedélyezték a szerződéses termelést.²⁶

Vas megyében 1950-ig szóba sem került, hogy a kulákokkal termelési szerződést kössenek. 1951-ben az FM és a BM utasítása a kulákokra nézve területük 15%-ában maximálta a szerződéses termékek arányát. A legkritikusabb cukorrépa esetében ezt mégis sok helyen túllépték, máshol az önkéntes elfogadás helyett a termelőkre a földjeik arányában kivetették a szerződéses mennyiségeket.²⁷

Időszakunkban a vetéstervek a tervutasításos rendszer egyik legfontosabb elemét jelentették. A kulákokat 1951-től önálló vetéstervek elkészítésére kötelezték. Terveiket a községi tanács felülvizsgálta, és azokat a községi terv figyelembevételével módosí-

24 MT: 1952. január 26.: MNL VaML Vas Megye Végrehajtó Bizottsága iratai. V.B. jegyzőkönyvek. 10. köt. 006-5. Ekkor a 737 cséplőgépből 285 a gépállomásokhoz, 36 az állami gazdaságokhoz, 416 a magánosokhoz tartozott.: uo. 006-9. FM-utasítás: január 21.: MNL VaML Vas Megye Tanácsa V. B. elnöki „szigorúan bizalmas” és „bizalmas iratok” 5. d. 0064. Az árlista: traktorok 3500–6000 Ft, cséplőgépek 3400–4000 Ft áron voltak felvásárolhatók. Az FM szeptemberben újra elindította a felvásárlási akciót. Szeptember 10.: uo. 10. d. 00310. PM-rendelet: február 21.: uo. 6. d. 0077. Körlevél és jelentés a PM-nek: február 6.: uo. Beszámoló: 1952. július 31.: MNL VaML Vas Megye Tanácsa V. B. visszaminősített TÜK iratai „titkos” és „bizalmas” „0”-ás iratok. 5. d. 0056. Jelentés: 1953. január 15.: uo. 12. d. 0251. Sárvári járás: 1952. február 6.: MNL VaML Sárvári Járási Tanács VB. Titkárságának bizalmas iratai. 1. d. 039. PM: Pénzügyminisztérium. MT vb: (Vas)Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága.

25 Kilakoltatás: 1955. szeptember 20.: MNL VaML Sárvári Járási Tanács VB. Titkárságának szigorúan titkos iratai. 7. d. 0055. FM, 149/B/1955. sz. utasítás: október 3.: MNL VaML Vas Megye Tanácsa V. B. elnöki „szigorúan bizalmas” és „bizalmas iratok” 38. d. 00242. Kiköltöztetés: FM 20/B/1956. sz. utasítás: 1956. február 14.: uo. 44. d. 00114.

26 MDP: 1948. július 8.: MNL OL MDP jkv. 267. f. 54. cs. 4. ő. e.

27 Kulákok: 1950. június 1.: MNL VaML Sárvári Járási Tanács VB. Mezőgazdasági Osztálya iratai. 1/a. d. 418. FM–BM: december 13.: MNL VaML Vas Megyei Tanács VB Titkársága ir. 20. d. 8200.95. Területarányos: december 31.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 94. és 96. ő. e.; BM: Belügyminisztérium.

totta, majd jóváhagyta és így tette kötelezővé.²⁸

A vetésekkel kapcsolatban elsősorban a vetéstervek lebontása és a vetőmaghiány okozott gondot. 1949-ben például „Egy különös kuláktámadással találkoztunk. A kulákok ősszel beadták a vetőmagot, és most több helyről jelentik, hogy a kulák nem tud vetni, mert nincs vetőmagja” – hangzott el a MB ülésén. Hozzá tették: „Nem okoz nekünk problémát, hogy a kulák miből veszi meg a vetőmagot.” A kötelező vetésterületek közül, „mely szerződéssel nem biztosítható, a kulákságra kell kivetni” – határozta meg a módszert a gazdasági felügyelő, miután az egyes növényfélésekre megadta a követendő elosztási elveket.²⁹

1949 szeptemberében az alispán a jelentésében elismerte, hogy „Erőszakos egyéni kivetésnek tekinthető az (...), hogy ha valamilyen hiány volt, azt a kulákokra vetették ki. Ilyen eset fordult elő Répcelakon, a vasszentmihályi és a nemescsói jegyzőségben.”³⁰

Az idénymunkák szabályozása a „tervezgazdaság” vadhajításainak burjánzási területe volt. 1949-ben a Központi Vezetőség (továbbiakban: KV) Agitációs Osztálya az „éleződő osztályharc” szellemében példák sorát jelölte meg a kulákok várható támadásaira. A megyei jelentés megfelelt az elvárásoknak: „A kulákság támadása, különösen a Vasvári járásban abban nyilvánult meg, hogy nem akartak aratási szerződéseket kötni.” A DÉFOSZ aratóbrigádjaival való fenyegetőzés eredményes volt, továbbá: „Két kulák ellen adminisztratív intézkedéseket

foganatosítottunk, mellyel alátámasszuk (!) a népnevelő munkánkat – ami egyébként – nem kielégítő mértékben, vagy egyáltalán nem folyik.”³¹

Az MDP vezetése 1950-ben már tisztában volt az úgynevezett „baloldali elhajlásokkal” is.³² Az előforduló túlkapasokat jól jellemzi a MB ülésén ismertetett eset: „Meszlen községben követték el Pártunk politikájának megsértését, ahol a tszcs-nél az arató brigádok megszervezése helyett erőszakkal rendelték ki a község lakóit – kulákot, kis és középparasztot egyaránt – a tszcs gabonájának learatására. Aki nem volt hajlandó elmenni, azt megfenyegették, sőt egyesek szerint meg is verték.”³³

A behordás és a tarlóhántás miatt 54 kulákkal szemben indult eljárás. Az őszi munkákkal kapcsolatban „A kuláktámadás főleg az egérkárban nyilvánul meg” – vélte a MB-i ülés előadója. A MB titkára összegzésében kifejtette: „Nem szabad azt az érvet elfogadni, hogy ha a fejadagját elveti valaki, nem lesz kenyere. Mindenki annyi gabonát vesz, amennyit akar.” Az őszi mélyszántással kapcsolatban a MT vb elnöke megerősítette: „Fő támadási vonala a kulákságnak a szárazság.” Ugyanakkor: „láthatjuk a vasvári járásban osztályharc van és ezért volt nehezebb a szántás-vetés” – fogalmazta meg az egyik hozzászóló.³⁴

1951-ben a rendőrség jelentései szerint Sárváron, Felsőpatyon és Rábasömjénben a tszcs gabonájának learatására a helyi ta-

28 Vetéstervek: 18.023/1951. (II. 18.) F.M. (29.)

29 MB: 1949. október 11.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 16. ó. e. Elosztás: 1949. január 24.: MNL VaML Vasvármegye alispánja ir. 323. d. 70.

30 Tájékoztató: 1949. augusztus 16.: MNL VaML Alispáni iratok (III. ügycsoport) 3185. d. 9745/III. Jelentés a BM-nek: Szeptember 28.: MNL VaML Vasvármegye alispánja elnöki ir. 42. d. 5210/1813/3/I.

31 MDP KV Agitációs Osztálya: 1949. szeptember 9.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 93. ó. e. Jelentés: július 5.: uo. 9. ó. e.

32 Elhajlások: 1950. március 20.: MNL OL MDP jkv. 276. f. 55. cs. 113. ó. e.

33 Meszlen: 1950. július 18.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 21. és 28. ó. e.

34 Kulákság, jelentés: 1949. július 5.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 9. ó. e. Zárójelentés, MB: október 11.: uo. 1. cs. 16. ó. e. Őszi munkák: október 29.: uo.

nácsok kirendelték a kulákokat.³⁵ 1952-ben a MT vb határozatba foglalta: „a kulákok és egyéni dolgozó parasztek iga- és fogaterejét vegyék számba, azonnal állapítsák meg azok szántási kötelezettségét és saját területük megszántása után rendeljék ki őket mélyszántási munkára.” A rendeletek sajátos értelmezéséből fakadt, hogy „Chernelházadamonyán az I. tip. tszcs tagjai, akiknek nincs fogatjuk, a trágyát a kulákokkal hordatják ki a földre és a földjüket is azokkal szántassák (!) fel, mert azok a tagok, akiknek fogatjuk van, nem vállalják el. Így a trágya kihordásért és a szántásért nem pénzben, hanem természetbeni munkával kell fizetni nekik” – közölte a rendőrségi jelentés.³⁶

Elvonások

Adózás

Az adózás rendszerében egyedül a földadó kivetése történt progresszió nélkül. A többi adónem a kulákokat fokozott mértékben érintette. 1948 közepén vezették be a társadalombiztosítási járulék fizetési kötelezettséget, amit a 150 aranykorona (továbbiakban: Ak) felett 0,30 és 0,75 Ft/Ak között határoztak meg.³⁷ A legnagyobb terhelést 1949-től a jövedelemadó progresszív és évente emelkedő mértéke jelentette.³⁸

35 Rendőrségi jelentések: 1951. július 9.: MNL VaML Vas Megye Tanácsa V. B. elnöki „szigorúan bizalmas” és „bizalmas iratok” 21. d. 005.

36 Fogathány: 1951. augusztus 1.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 10. ő. e. Chernelházadamonya: 1952. április 1.: MNL VaML Vas Megye Tanácsa V. B. elnöki „szigorúan bizalmas” és „bizalmas iratok” 21. d. 005/1952.

37 Földadó: 7.040/1948. Korm. (június 27. 144.). Földadó: 1948-tól 4 kg/Ak búza. TB járulék: 84.200/1948. N. M. (július 2. 147.)

38 Jövedelemadó: 13.400/1948. Korm. (4–5. 1949. január 7.), vhr-e: 60.000/1949.VII. P. M. (február 11. 32.), 1949. évi kivetése: uo. 61.000/1949.VII. P. M.

1951-től az általános jövedelemadó (ÁJA) megkészszerzése, majd 1952-től ismételt emelése tovább fokozta a birtokosok felsőbb sávjának a megsarcolását. Ezen túl megemelték a mezőgazdasági gépek és a munkavállalók után fizetendő adókat is. Összességében: ettől kezdve az adók megállapításánál az úgynevezett „egyeniesítés” vált uralkodóvá, azaz az adókivetés az adóhatóság beclésén alapult. Az 1953. évi kivetésnél a parasztság kalkulált jövedelméből indultak ki, ennek 34%-át tervezték elvonni adóval.³⁹

A kulákság korlátozására 1948-ban bevezetett különadó, a mezőgazdasági fejlesztési járulék fizetését a kezdeti 15 kh és 150 Ak határról egy év múlva 25 kh és 350 Ak feletti mértékhez igazították. Bár nem sorolható a tipikus adófajták közé a békekölcsön jegyzése, de korszakunkban a jövedelemelvonás bevett, évente ismétlődő, a kulákságot különösen sújtó eljárásává vált.⁴⁰

Az adózás fenti elemein túl az adóbehajtás kiterjedt minden, a „közadók módjára” beszedendő köztartozásra is. Ezek közül fontos szerepet játszottak a beadással kapcsolatos büntetések és forintosított hátralékok.

Az 1949-ben kiadott PM-utasítás a kulákoktól a búzaföldadó és a mezőgazdasági

A jövedelemadó 1949. évi mértéke a 20–600 Ak közötti 24–7152 Ft-ról 1952-i a háromszorosára növekedett. 1952-ben pl. Vas megyében a mezőgazdasági lakosságot terhelő adók 59%-át az általános jövedelemadó tette ki. (1952. május 5.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 44. ő. e.)

39 Jövedelemadó: 1949. június 8. MNL OL MDP jkv. 276. f. 54. cs. 49. ő. e. Felemelés: 1951. december 19.: uo. 173. ő. e. és 1952. december 17.: uo. 223. ő. e. Ak: földminősítési értékszám, egységnyi területű föld, (például 1 katasztrális hold) tiszta jövedelmének, vagyis termőképességének, fekvésének, művelhetőségének, tiszta jövedelmének mutatója,

40 Kulákhatár: 1949. május 25.: MNL OL MDP jkv. 276. f. 54. cs. 45. ő. e. Békekölcsön pl.: 1951. szeptember 5.: uo. 159. ő. e. Az egyéni parasztoktól a 200 Ft/fős elvadás 52–62 Ft-tal, a kulákoknál pedig az 1000 Ft/fős elvadás „szervezetten” 1158 Ft/fős átlaggal teljesült. 1951. október 18.: uo. 85. ő. e.

fejlesztési járulék fejében terménykészletek lefoglalását, a forintos tartozások fejében zálogolást, majd transzferálást, árverést írtak elő.⁴¹ Hasonló utasítások a későbbiekben évente több alkalommal is irányították a behajtási munkákat. A továbbiakban a kulákokkal Vas megyében megtörtént példák bemutatásával jelezzük az adóbehajtás ellentmondásait, könyörtelenségét.

1950 januárjában a Szentgotthárdi járásban a tervkölcsön behajthatatlan hátralékai a főjegyző jelentése szerint azért álltak fenn, „mert a kulákokkal olyan összegeket jegyeztettek, amit a kulák a jelenlegi körülményei között nem tud megfizetni, mert az összes ingósága (állat stb.) adóhátralékban van lefoglalva, és csak az ingatlanai eladása révén lehetne a hátralékos összegeket biztosítani”. Őrszentpéteren N. Eleknek például 11 200 Ft tartozása van, „amit nem lehet behajtani, mert 20 000 Ft adóhátraléka van és 7000 Ft munkabér követelése (...) egyébként nevezettnek mindene le van foglalva és vagyonát felajánlotta az államnak”.⁴²

Csényén 1951. február 13-án E. János kuláknál zálogolás, majd délután transzferálás történt. „A kulák kocsiját vették igénybe a községi V. B. elnök rendelkezésére (...) Időközben kisebb csoportosulás lett a ház előtt, majd később ez a csoportosulás (...) kb. 250 főre emelkedett. A felpakolt, lefoglalt tárgyakat elszállítani nem lehetett, mert a tömeg fenyegető magatartást tanúsítva többek részéről »innen el nem viszik, piszkok, csirkefogók, stb.« kifejezéseket használtak.” A transzferálók csendben visszavonultak a tanácsházba, értesítették a rendőrséget. A rendőrség E. János kulá-

kot őrizetbe akarta venni, de eltűnt. Szabó Lajos elnökhelyettesnél éjszakázott. A folytatást csak elképzelni tudjuk (...)”⁴³

A békekölcsön jegyzéséről az ÁVH jelentette, hogy a Celldömölki járásban „békekölcsönjegyzés terén a kulákoknál ahhoz a módszerhez folyamodtak, hogy megverik őket. A járási bizottság tagjai közül hárman is elmondották, hogy ők megverték a kulákokat. Ezt látták a falusi titkárok, így ők is utánozták őket (...) 28-án este Boba községben meghívták a tanácshoz F. Sámuel 60 éves, 26 holdas kulákot, akit B. Gyula községi párttitkár megütött, mivel nem jegyzett annyit, amennyit mondtak neki. A kulák visszaütött és ennek az lett a következménye, hogy a kulákot a jánosházi rendőrőrs őrizetbe vette, és úgy igyekeztek beállítani a dolgot, mintha a kulák ütötte volna meg először a párttitkárt.”⁴⁴

Az ÁVH jelentése szerint az 1810, kulákok elleni eljárás többségét a közellátás veszélyeztetése miatt indították. A békekölcsön jegyzésének kiértékelésekor a MB ülésén megállapították, hogy „A kulákok lejegyeztetésénél is voltak túlkapások, [kézírásos kiegészítés: 2-3 helyen megverték őket] sárvári, celldömölki járásban maguk a Járási Bizottsági (továbbiakban: JB)-tagok is a kulákok lejegyeztetésével voltak elfoglalva.” Ikerváron a tanácstítkár a behívott kulákokkal közölte, hogy a cukorrépa után járó cukor 25 kg feletti részét adják be a szövetkezetbe, és annak árát a békekölcsönbe visszatartják.⁴⁵

41 Behajtás: 1949. szeptember 7.: MNL VaML Szombathelyi Pénzügyigazgatóság ir. Egyenesadó ü.o. és B.ü.o. 20. d. 16880/4. Transzferálás, itt: a zálogolt tárgyak elszállítása.

42 Tervkölcsön: 1950. január 31.: MNL VaML Vas Megyei Tanács VB Titkársága ir. 20. d. 6131.

43 Csénye: 1951. február 15.: MNL VaML Vas Megyei Tanács VB Titkársága ir. 20. d. 8200/132.

44 ÁVH: 1951. szeptember 29.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 78. ó. e.

45 ÁVH: 1951. szeptember 8.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 78. ó. e. Ikervár: szeptember 10.: uo. MB ülés: október 16.: uo. 32. ó. e. Ikervár: január 2.: MNL VaML Vas Megye Tanácsa VB. elnöki bizalmas iratok. 3. d. E. eln. biz.

1952-re a megye jövedelemadó kötelezettsége 255%-kal nőtt. A VMB ülésén eldöntötték: „abba a végletbe nem akarunk esni, hogy olyan adóterhet vessünk ki, melynek behajtása már eleve lehetetlen. Mi ugyanis azt az összeget, amit kivetettünk, be is akarjuk és be is fogjuk hajtani.” Hozzá tették, hogy az eltelt egy év alatt a kulákok száma 602-vel, földterületük pedig 5398 kh-dal csökkent.⁴⁶

1953 márciusában a behajthatatlan tartozások törlése a kulákok esetében csak akkor lehetett, ha „a maga által lakott családi házon és a szükséges házi ingóságokon kívül más vagyona nem maradt (...)”⁴⁷

Az 1953 júliusával kezdődő „új szakasz” kedvezményei a kulákságot is érintették. A fennmaradt hátralékok behajtására vonatkozó szabályok nem változtak. A Sárvári járásban 80–100 kulák volt adóhátralékban, de „Az ingóságaik már el lettek szállítva és jelenleg nem találunk annyit, ami biztosítaná a tartozásukat” – jelentette a pénzügyi osztály vezetője.⁴⁸

Az 1954 októberében kiadott PM-utasítás szerint „A kényszercselekményeket elsősorban kulákoknál, falusi nagygazdáknál, notórius nemfizetőknél és nagyobb adóhátralékosoknál kell végezni. [...] Elsősorban terményt, állatot és bort kell zálogolni (...)”⁴⁹

A MT vb 1955. augusztusban úgy értékelte, hogy a Párt márciusi határozatainak köszönhetően az adóapparátus „talpraállt”.

Főleg az osztályharc feladataiban kaptak határozott irányt. Hozzá tették: a II. negyedévben a kulákok megadóztatása 128%-ra sikerült, miközben az egész évi adóbevételi tervet globálisan 112,8%-ra teljesítették. Az éves adókiadásokban 77,7 millió Ft jövedelemadót írtak elő. „A kulákok sommás kiadása jóval magasabb az elmúlt évinél, mert az idén kulák tétellel adóztattuk azokat is, akik nem fizetnek mezőgazdaságfejlesztési járulékot. Így 800 kulákot tartunk nyilván” – tették hozzá a sajátos kulákértelmezéshez.⁵⁰

1956-ban a mezőgazdaságban dolgozók általános jövedelemadóját új rendszer váltotta fel. Úgy értékelték, hogy a kulákok adója 52%-kal, a 20 holdasoké 22%-kal, a 15 kh-as gazdáké 16%-kal emelkedett.⁵¹

Az adózással kapcsolatos szakasz zárásaként nézzük meg a kulákokra jellemző progresszivitás mértékét, amit jól mutat a legkritikusabb évekre vonatkozóan a 2. táblázat adatai.

A begyűjtés

A begyűjtéssel kapcsolatban a kulákságot elsősorban az 1949. és az 1952. évek között – az elvonások általános növekedésén túl – drasztikusan megemelt progresszivitás sújtotta. Az 1948/49-es gazdasági évi birtoknagyságonkénti egyenletes növekedéshez képest a következő ciklusban a kulákhatárnál már másfélszeres, az 1951/52. gazdasági évben pedig 130%-os ugrás következett be. 1953/54-től a többéves beadás keretében

46 Kivetések: 1952. május 5.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 44. ő. e. A kivetési javaslatot a MT Pénzügyi Osztálya készítette, küldte meg a MB-nak.

47 Törlések: március 11. és július 17.: MNL VaML Vas Megye Tanácsa Vb. Pénzügyi Osztálya adócsoport ir. 8. d. 344/19.

48 Sárvári járás: május 19.: MNL VaML Sárvári Járási Tanács Vb. ülési jegyzőkönyvek 2. d. 02.

49 PM: 1954. október 26.: MNL VaML Vas Megye Tanácsa Vb. Pénzügyi Osztálya adócsoport ir. 9. d. 342/45.

50 MT vb: 1955. augusztus 4.: MNL VaML Vas Megye Végrehajtó Bizottsága iratai V.B. jegyzőkönyvek. 24. köt. 00133/24..

51 MT vb: 1956. május 8.: MNL VaML Vas Megye Végrehajtó Bizottsága iratai. V.B. jegyzőkönyvek. 27. köt. 0038/14.

52 Adatok: 1952.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 44. ő. e. 1953.: MNL OL MDP jkv. 276. f. 54. cs. 223 ő. e; 1954.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 46. ő. e.

Birtokcsoport	1952	1953	1954	1952 %	1953 %	1954 %
0–5 kh	110	298	230	100	100	100
5–10 kh	260	351	290	236	118	126
10–15 kh	310	390	310	282	131	135
15–20 kh	360	436	340	327	146	148
20–25 kh	410	491	370	373	165	161
Dolgozó paraszt /átlag	290	326	308	264	109	134
Kulák, 25 kh-nál nagyobb	470	576	450	427	193	196

2. táblázat: Az 1 kh földterületre eső adóteher (Ft)⁵²

a kulák fogalmat helyettesítő nagygazdák a területük után 5%-kal magasabb kivetést kaptak, mint a dolgozó parasztok.⁵³

A kulákság korlátozásának további tételeit a rájuk kivetett külön beszolgáltatási kötelezettségek jelentették. 1948 novemberétől vezették be a kötelező zsírbeszolgáltatást, ami 25 kh-as birtok felett tízholdanként 20-tól 90 kg-ig terjedt. 1949 júniusában jelent meg a sertéshizlalási és -átadási kötelezettségről szóló rendelet, amelyik a kulákhatár felett 0,60–1,60 kg/Ak-ban szabta meg a kötelezettséget azzal a kikötéssel, hogy a kulákok csak 130 kg-os súly feletti sertéseket adhattak le.⁵⁴

1949-ben a területi zsírbeadás 8 Ft/kg-os átvételi árával szemben a fogyasztói ár 18,60 Ft/kg volt. A területi zsírbeadásra kö-

telezett 1697 gazda közül 183 volt „jobb és a nehezebb gazdasági viszonyok között élő” középparaszt.⁵⁵

Az alispán a BM jelentésében megfogalmazta: „A kulákok rövid úton vannak a beszolgáltatásra kötelezve, azonban legtöbb esetben a kenyérgabona termésük nem fedezi a szükségletet.” A példák között említette, hogy „Tanakajd községben a legnagyobb kuláknál az adóhivatal az egész termést lefoglalta adótartozás címén, így ennek a kuláknak a gabonája már biztosítva van a beszolgáltatás részére.” Dukán B. János, 98 kh-as gazdának 45 q hátraléka volt. „Terméseredménye alapján nem is tudna ennek eleget tenni és ezért inkább felajánlotta földjét.”⁵⁶

A járások jelentéseiből az derül ki, hogy a begyűjtés fokozása elsősorban a kulákokra

53 Erdmann 1952. 98., 105. és 107. p. Az ugrások: 152 bkg/kh-ról 220 bkg/kh-ra, ill. 37 bkg/Ak után 48 bkg/Ak-ra. Több éves: 1952. december 13.: 1953. évi 27. sz. tvr. (65.) és 1.077/1953.(XII. 16.) Mth. (66.);

54 Zsír: 106.720/1948. OKH (november 26. 261.). Sertéshizlalás: 403.750/1949. K.H. (június 6. 119.) Mód volt a kiváltására 1 kg élősertés = 0,5 kg zsírral vagy 8,5 kg takarmánygabonával.

55 Zsír: 1949. március 18.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 143. ó. e. és május 23.: MNL VaML Vasvármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai Közgyűlési és kisgyűlési jegyzőkönyvek. 70. d. 5213/1250.

56 BM jelentés: 1949. augusztus 23. és 26.: MNL VaML Alispáni iratok (III. ügycsoport) 3187. d. 8226/9640/10/III. és uo. 3190. d. 8226/9797/1/III.

irányult. Általános eljárás lett, hogy őket az összes feleslegük leadására kötelezték. Jákón a 31 kulák közül 25 teljesítette a beszo-
 gáltatási kötelezettségét. „Közülük több-
 ben a leadási kötelezettségüknek nem tudtak
 eleget tenni, mert a beszo-
 gáltatási előírásuk
 jóval nagyobb, mint az összes termésük. Kö-
 zülük többen a hiányt megvásárolták és így
 tettek eleget terménybeadási köteleességük-
 nek.” N. Gyula termését le kellett foglalni,
 mert „ki volt annak téve, hogy termését
 másra fordítja”.⁵⁷

Októberben az elszámoltatásokról ké-
 szült jelentés 1591 kulák és 289 dolgozó pa-
 raszt adatait foglalta össze. A kenyérgabo-
 nából a kulákok a 2078 kg/fő beadási
 kötelezettségét az elszámoltatások előírása
 még további 19%-kal megnövelte. A többlet-
 kivetés tényleges beadása 2%-ot tett ki. Ezek
 az adatok az elszámoltatások elenyésző ha-
 tékonyságára utalnak, a cél tehát sokkal in-
 kább az elretentés, a megfélemlítés, az en-
 gedelmességre kényszerítés lehetett.⁵⁸

Az 1950-es év elején a kulákokra vonat-
 kozó külön bizottsági kivetéseknél előfor-
 dult, hogy olyan mennyiségeket is előírtak,
 amivel azok nem rendelkeztek. Kisunyom-
 ban például Hajdú és Csongrád megyéből
 vásároltak a gazdák kukoricát, hogy beadási
 kötelezettségüket teljesíteni tudják. A bi-
 zottság a 16 q helyszínen feltalált mellett
 az 50 q így beszerzett mennyiséget is elő-
 írta. A tejbegyűjtésnél a kártérítés kivetésé-
 nek mérlegelési határait a kisparasztoknál
 az évi kötelezettség 50%-a, a középparaszt-

toknál a 40%-a, kulákoknál a 20 liter feletti
 mennyiség jelentette.⁵⁹

A MT kereskedelmi osztály jelentése
 szerint „a fejadagon és a vetőmag szükség-
 leten kívül, tekintet nélkül arra, hogy a ku-
 lákság terménybeadási kötelezettségét tel-
 jesítette-e vagy sem, a felesleg beadása
 előírásra került (...) C őrlésre a kulákoknak
 a megye területén egy szem gabona sem lett
 visszahagyva”.⁶⁰

A kulákok a kötelező sertéshizlalási szer-
 ződésükre sem tarthattak vissza takar-
 mányt. Toronyban „Az elszámoltató bizott-
 ság helyesen írta elő, mindazokat
 a terménykészleteket, amelyek a gazdálko-
 dónak feleslegként mutatkoztak, igénybe
 kellett venni (...) módjában lesz meg-
 vásárolni mindazokat a készleteket, amelyek
 állataik takarmányozására, továbbá vetőmag
 céljára szükségesek” – kapta a választ a pa-
 naszára Ny. Endre.⁶¹

A MT vb a begyűjtés eredményeit úgy
 értékelte, hogy „Helytelen, hogy most már
 negyedszer számolunk el és még mindig
 jelentékeny készletek vannak kint, legelő-
 szőr is a kulákoknál (...) Pártunk paraszt-
 politikája szerint a kulákokon keresztül kell
 a begyűjtés kérdését behozni”.⁶²

1951-ben a MT vb-nek adott jelentések-
 ből kiderült, hogy „a kulákok inkább meg-
 szerzik a terményt, s azt beszo-
 gáltatják, csak ne kelljen pénzbírságot fizetniük (...)
 van olyan kulák, aki most már negyedszer
 vásárol gabonát vagy kukoricát ötödször”.
 A begyűjtési osztály jelentése szerint feb-

57 Órimagyarósd: 1949. szeptember 4.: MNL VaML Alispáni iratok (III. ügycsoport) 3187. d. 8226/1213; Ják: szeptember 11.: uo. 3188. d. 8226/9797/III. Járások: 1949. szeptember 13.: uo. 3187. d. 8226/9797/7/III. Záró: október 4.: uo. 3189. d. 8226/9797/10/III.

58 Elszámoltatás: 1949. október 12.: MNL VaML Köz-
 zellátási Felügyelőség ir. 24. d. 20.930/11/49. Ada-
 tok: október 9-i állapot szerint.

59 Kukorica: 1950. január 18.: MNL VaML Közellátási
 Felügyelőség ir. 62. d. 6.sz. körr. Tej: július 25.:
 MNL VaML Vasvármegye Alispánja elnöki ir. 42. d.
 14. és július 19.: MNL VaML Közellátási Felügyelö-
 ség ir. 19. d. 11.371.

60 Jelentés: augusztus 22.: MNL VaML Vas Megyei Be-
 gyűjtési Hivatal ir. Általános ir. 1. d. 883-1/21.

61 Torony: 1950. október 10.: MNL VaML Vas Megyei
 Begyűjtési Hivatal ir. Általános ir. 2. d. 883/83.

62 Kiértékelés: 1950. december 14.: MNL VaML MDP
 VMB ir. 5. cs. 94. 6. e.

ruár 10-ig 1982 kulákokat számoltattak el, közülük 361-nél nem találtak terménykészletet, rájuk átlagosan 3497 Ft kártérítést róttak ki. A 16 „elfeketező” ellen, továbbá 1-1 vb-titkár és -elnök ellen internálási javaslatlal éltek. Bűnvádi eljárást 33 kulák és 11 dolgozóparaszt ellen indítottak.⁶³

Egy február végi összesítés a 847 hátralekos kulák helyett 2230 (!) elszámoltatásáról szólt. A tetemes mennyiségű elkobzott vagyon tárgy mellett 484 főre fejenként 3300 Ft kártérítést szabtak ki. Internálási javaslat 31 kulák és 2 hivatali személy ellen született, bűnvádi eljárás 48 kulák és 22 dolgozó parasztra ellen indult.⁶⁴

Az augusztusi miniszteri utasítás megsabta a kártérítések mértékét. Ezt a kulákoknál szabadpiaci áron, de gabonából 1,5–3,0 Ft/búzakilogramm (továbbiakban: bkg) mértékben, tojásnál 0,75–1,50 Ft/db, baromfinál 15–30 Ft/kg, tejnél 2–3 Ft/liter között kellett kiszabni, és közadók módjára behajtani. A dolgozó parasztok esetében ennél 25–30%-kal alacsonyabb kártérítést kellett megállapítani.⁶⁵

Az ÁVH jelentései szerint Ikerváron az elszámoltatók találta gabonát a termelők nem adták le, mert az vetőmag volt. A tanács úgy intézkedett, hogy a kulákok költségén mázsánként 10 Ft-ért elszállítatják. Az elhajlások között rögzítették. „Volt olyan hely, például Kemenesszentmártonban, ahol a kulákoknál már a fejadagon felül semmi gabona nem volt (...) az elszámoltatással teljesen tönkreteszik őket, mert annyit sem hagynak meg, hogy a földjeikbe magot vessenek.” Utóbbira Ne-

mescsó is példa volt. A szeptemberi elszámoltatási kampányban 1197 kuláktól átlagosan 2,6 q termény gyűjtöttek be.⁶⁶

Tömördön M. Károly kulák úgy látta: „Az 1952. évi begyűjtési rendeletet olyan szorosra csinálták, hogy nemcsak a kulákok nem tudják teljesíteni, hanem a többi parasztk sem.” Júniusban intenzív elszámoltatások kezdődtek. Ezúttal a sertések miatt a kulákok rokonainál is vizsgáldták. A kulákok elszámoltatása nem sok eredményt hozott, hiszen a 468 fő, 565 db sertés hátralékából mindössze 8 db hizott sertést sikerült igénybe venni.⁶⁷

A fejadag és a vetőmag visszahagyása a termelők elemi szükségletei közé tartozott. Rábahídvégen M. Imre kulák elkeseredett: „Őt már ne akarják teljesen kifosztani, mert ő már mindenét leadott, őneki még a fejadagja sincs meg, ő már ezt a rablást nem bírja sokáig (...)” Rádócköldken a 13 kulák az összes termését beadta, de ezzel sem teljesítették a beadásukat 100%-ra. Szalafőn 6 kuláknak kevesebb volt a termése, mint a beadási kötelezettsége.⁶⁸

A Sárvári járásban kiderült, hogy „nagy számban van kulák hátralekos, akinek a termése a beadásuk teljesítésére nem lett elegendő. Az osztály a hátralekos kulákokat kötelezi arra, hogy a szabadpiacon vásárolják meg a hátralékukat.” Az augusztus végi gabonaelszámoltatás során a 168 kulák 2487 q-s hátralékából 6 q gabona gyűlt be (0,2%), ami fejenként átlagosan 3,6 kg-ot tett ki.

63 Eredmények: 1951. február 14.: MNL VaML Vas Megye Végrehajtó Bizottsága iratai. V.B. jegyzőkönyvek. 6. köt. 5210-2/7.

64 Összesítés: 1951. február 26.: MNL VaML Vas Megye Tanácsa VB. elnöki bizalmas iratok. 3. d. E. eln. biz. A 1386 dolgozó parasztra átlagosan 231 Ft kártérítést esett.

65 Élm. M.: 1951. augusztus 29.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 99. 6. e. Bkg: Egy kg búza.

66 ÁVH: 1951. szeptember 5. és 7.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 78. 6. e. Elhajlások: szeptember 12.: uo. 78. 6. e.

67 ÁVH: 1952. január 15.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 80. 6. e. I. félév: június 16.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 38. 6. e. Elszámoltatás: május 21.: MNL VaML Vas Megye Végrehajtó Bizottsága iratai. V.B. jegyzőkönyvek. 11. köt. 006/22.

68 Rábahídvég: 1952. január 3.: MNL VaML MDP VMB ir. 1. cs. 80. 6. e. Rádócköldked, Szalafő: augusztus 4.: MNL VaML Vas Megyei Tanács VB Titkársága ir. 25. d. 791/23.

Az elszámoltatók hozzátették, hogy „termés hiányában nem tudtak többet igénybe venni és ezért ezt a mennyiséget a kukoricára ütemezték át”.⁶⁹

Tanulságos a Csepregen élő R. Mihály esete, aki minden beadását teljesítette, burgonyából még 2 q-t C jegyre is leadott. De újabb kivetést kapott 6 q-ra, amit már csak vétellel tudott teljesíteni. A községi tanács azonban további 40 q burgonyabeadásra szólította fel, amit már nem tudott megvásárolni, így 4000 Ft bírság fejében zálogoltak nála.⁷⁰

A kártérítések 1953. év eleji állapotát a Begyűjtési Minisztériumnak (továbbiakban: BgyM) küldött jelentés mutatja. Összesen 12 459 főre vetettek ki kártérítést 8090 E Ft összegben, amiből 1610 E Ft-t hajtottak be. Az összes kártérítésből a kulákokra 46% esett. A jelentés hozzátette, hogy „Különösen nagy a lemaradás a kulákoknál, a transzferálásokat a pénzügyi szervek megcsinálták, de a transzferált tárgyak még nem kerültek értékesítésre (...)”⁷¹

A BgyM február közepén a kulákok átfogó elszámoltatását rendelte el. A Vasvári járásban igénybe vehető gabonát nem találtak. A járási jelentés szerint: „Az elszámoltatás nem hozta meg a várt politikai hatást. Nem érte el az elszámoltatás azt, hogy a dolgozó parasztság döntő többsége meggyűlölte volna a kulákságot.” Az elszámoltatók igénybe vehető gabonát a Körmenyi járásban sem találtak. Február végéig a megyében 387 kulákot számoltattak el, összesen 25 kg kukoricát, 3 q burgonyát és 290 liter tejet sikerült begyűjteni. Márciustól a kulákok elszámoltatása

a hízott sertések behajtására szűkült. A MB ülésén olyan utasítás született – ötéves börtönbüntetés kilátásba helyezésével –, hogy „Szorítsák rá a kulákokat, hogy a hízotsertéseket vagy a szabadpiacon vásárolják meg (...)”⁷²

A gabonaelszámoltatás problémái augusztus végén jelentkeztek. Egyházashöllőson a kulákok az egész termésüket beadták, még vetőmagot sem hagytak, de hiányukat átütemezni nem lehetett, mert olyan terményük sem volt. Döbörhegyen a tanács „együtt sírt” a dolgozó paraszttal és a kulákokkal a fejadag és a vetőmag miatt. Tömördön a községi tanácshoz behívták a hátralékos kulákokat, ahol B. József, a Barnevál instruktora, aki ávósnak tüntette fel magát, az egyik kulákokat megverte, meg is rugdosta, mentők vitték kórházba. A járási pártbizottság szerint a községben azt mondják, hogy „Úgy bánnak a kulákokkal, mint a nyilasok a zsidókkal annak idején”⁷³

Az „új szakasz” során a kuláklista eltörlése új reményt adott az érintetteknek. A hatalom részéről csökkentek az őket érintő zaklatások. A begyűjtési megbízottak értekezletén elhangzott, hogy „Általában a járásban megállapítható, hogy a kulákok a községi tanácsok utasításait nem hajtják végre, de még a járási tanács utasításait sem. Azt mondják közvetlenül a minisztérium utasítsa őket, akkor megteszik, de különben nem, mert a helyi tanácsok már annyi szabálytalanságot és helytelenséget követtek el.”⁷⁴

72 Kulákok: 1953. február 10. és március 10., 11.: MNL VaML Vas Megye Tanácsa V. B. elnöki „szigorúan bizalmas” és „bizalmas iratok” 15. d. 0069. Eredmény: március 3.: uo. a 12. d. 0010-9. Sertés: 1953. március 5.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 110. 6. e.

73 Problémák: 1953. augusztus 31.: MNL VaML Vas Megyei Begyűjtési Hivatal ir. Általános ir. 45. d. 1201. Tömörd: 1953. január 17.: VaML MNL VaML Vas Megye Tanácsa V. B. visszaminősített TÜK iratai „titkos” és „bizalmas” „0”-s iratok. 13. d. 087. ü. cs. és május 21.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 153. 6. e.

74 Értekezlet: július 13. és 27.: MNL VaML Vas Megyei Begyűjtési Hivatal ir. Általános ir. 45. d. 938. és 1020.

69 Sárvár: 1952. augusztus 7., 14.: MNL VaML Sárvári Járási Tanács VB. ülési jegyzőkönyvek. 1. d. sz. n. Elszámoltatás: szeptember 2.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 106. 6. e.

70 Csepreg: 1952. január 21.: MNL VaML Vas Megyei Begyűjtési Hivatal ir. Általános ir. 30. d. 791-2/12.

71 Kártérítések: 1953. január 14.: MNL VaML Vas Megyei Begyűjtési Hivatal ir. Általános ir. 40. d. 984-4.

1954-től a begyűjtést a három évre szóló törvény szerint végezték. Szeptemberben a MT vb azzal szembesült, hogy „a Celldömölki járásban a kulákok olyan helyzetben vannak, hogy a behajtásnál már nem tudnak velük csinálni semmit. Ugyanis 1952/53-ban annyira megszorították már őket, hogy jóformán majdnem likvidálták a kulákságot. Amit akkor meghagytak állatot, azt már elvinni nem tudják, mert kell a föld megműveléséhez. Különben is most a kulák újabban annyi állatot tart, amennyit tudja, hogy nem lehet elvenni tőle.”⁷⁵

A gabonabegyűjtés elszámoltásai szeptember elejére befejeződtek. A 44 829 elcsépelte termelő 2,6%-át kitevő 988 dolgozó paraszt és a 168 kulák hátraléka 24, illetve 23 vagon (továbbiakban:vg) volt, de csak 321 q terményt tudtak igénybe venni. Novemberben kiderült, hogy egyes kulákok 40–50 q kukoricával vannak hátralékban, de sem kukoricát, sem egyéb helyettesítő cikket nem találtak náluk.⁷⁶

Az 1955. évi politikai visszarendeződés ismét a kulákokra irányította a figyelmet. Kiderült, hogy a kulákok földjükhöz képest kevés állatot tartottak, állataikat a hozzá tartozóikra írták, vagy volt cselédek istállójában helyezték el. Több kulák nem művelte meg a földjét. Az örökösök a fennálló beadási hátralékok és adótartozások miatt örökségüket nem fogadták el, nem vették át. A Vasvári járás jelentésében az is szerepelt, hogy például Püspökmolnáriban M. Istvánnak 46 185 Ft, Sorkifaludon B. Vincének

44 382 Ft, a 9 érintettnek átlagosan 19 850 Ft/fő forintositott tartozása volt.⁷⁷

A terménybeadási tájékoztató rögzítette, hogy „Kulákoknál (...) ha a községre megállapított terv szükségessé teszi – a tanács végrehajtó bizottsága az árufelesleg 100%-át is előírhatja (...)” A sertésbegyűjtéssel kapcsolatban pedig utasítást adott, hogy „Indokolt esetben a notórius nemteljesítő kulákok és spekulánsok ingatlan vagyoniát le lehet foglalni. A lefoglalt ingatlant árverés útján kell értékesíteni.”⁷⁸

Az 1956. év a nagygazdák/kulákok kezelése szempontjából két részre oszlott. A begyűjtés szempontjából a helyzet június közepén változott meg. A BgyM utasítása ekkor rendelkezett a helytelenül kuláknak minősített középparasztok beadási hátralékainak törléséről. Augusztus elején a MT vb ülése 669 felülvizsgálatról, 5559 bvg törléséről kapott jelentést. A vonatkozó kimutatás a továbbiakra még 89 felülvizsgálatot jelzett. Így az összesen 758 kulák éles ellentmondásban van az 1955. évi gazdajelentésben található 233-as létszámmal, azaz a községi tanácsok több kulákot tartottak nyilván az indokoltnál. Októberben, még a vonatkozó rendelet megjelenése előtt, megküldte a BgyM azt az utasítást, amely szerint a 7/1955.(VIII. 4.) BgyM-rendeletből törölték mindazokat a bekezdéseket, amelyek a kulákokra az általánosnál súlyosabb kötelezettségeket róttak.⁷⁹

77 Igazoló jelentésből: 1955. március 23.: MNL VaML Vas Megyei Begyűjtési Hivatal ir. Általános ir. 57. d. 797. Járások: uo.

78 Tájékoztató: 1955. július 14.: uo. 1768.38/1955. M. T. r. Sertés: április 9.: MNL VaML Vas Megyei Tanácsa V. B. elnöki „szigorúan bizalmas” és „bizalmas iratok” 30. d. 001. Jogszabály: 3033/1955.(IV. 9.) Mth.

79 50.192/1956. sz. utasítás a 2082/1956.(VI. 10.) Mth. alapján: 1956. június 26.: MNL VaML Vas Megyei Tanács VB Titkársága ir. 42. d. 6/63. MT: augusztus 7.: MNL VaML Vas Megyei Végrehajtó Bizottsága iratai. V.B. jegyzőkönyvek. 28. köt. 0038/24. Gazdajelentés: MNL VaML Vas Megyei Tanács VB Titkársága ir. 38. d. 31/37. BgyM.: október 18.: uo. 1274. A rendelet: 7/1956.(X. 18.) BgyM (91.).

75 MT vb: szeptember 22.: MNL VaML Vas Megyei Végrehajtó Bizottsága iratai. V.B. jegyzőkönyvek. 20. köt. 0039/39.

76 Gabona: 1954. szeptember 1.: MNL VaML MDP VMB ir. 5. cs. 123. ó. e. Pl.: Kenyeri, Pápoc Magyarlak: november 19.: MNL VaML Vas Megyei Begyűjtési Hivatal ir. Általános ir. 52. d. sz.n. Vg = 10 tonna = 100 mázsa.